

Bernardus Hartogensis (1793–1870) en zijn bemoeienis met de synagoge

Het uitroepen van de Bataafse Republiek in 1795 is mede mogelijk gemaakt doordat Franse revolutionaire troepen in 1794-1795 grote delen van de Republiek veroverden. De nieuwe regering in Den Haag liet er geen gras over groeien en voerde al snel vele hervormingen door in de geest van de (vroeg) idealen van de Franse Revolutie: *Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap*. Zo werd het Generaliteitsland Staats-Brabant in 1796 als volwaardig gewest erkend en kregen o.a. katholieken volledige burgerrechten. De Nationale Vergadering besloot tevens dat de 'Joodse natie' voortaan gelijkwaardig was aan de overige Bataafse burgers, met andere woorden, ze kregen dezelfde rechten als niet-joden. In 1797 werd besloten de hoofdsynagoge voor Noord-Brabant in 's-Hertogenbosch te vestigen. De joodse gemeente in Den Bosch telde toen 79 leden. In 1814 stelde Koning Willem I het 'besluit voor de kerkelijke organisatie van de Israëlieten' vast.

In de joodse gemeenschap speelde de welvarende familie Hartogensis een belangrijke rol. Hirsch ben Simon (Hartog Simon; gehuwd met Sara Kann, dochter van een Haagse bankiersfamilie) werd in 1800 benoemd tot 'parnas oemanhieg' (opzichter van de synagoge, en hoofdbestuurder c.q. voorzitter van de Hoofdcommissie van de synagoge) en penningmeester. Zijn vader, Simon Hartog, was in 1788 al 'opziener der Joodse gemeente'. Hartog Simon (ook wel Herodes Hartogensis genoemd) was de verantwoordelijke persoon tegenover de overheidsinstanties. Hij behartigde de zorg voor de armen en voor de joodse begraafplaats in Vught. Hij was eveneens verantwoordelijk voor de aanstelling van de rabbijn. Hij bezette deze

functie tot zijn dood. Zijn zoon Bernardus Hartogensis (geboren 1793) stond in het patentboek van 1833 vermeld als wisselaar en commissionair in effecten. Bernardus Hartogensis had overigens geen officiële functie in de joodse gemeente; zijn activiteiten betroffen de vermelde geldzaken.

De naam Hartogensis is overigens pas in 1811 in gebruik gekomen. Het beroemde decreet van Napoleon verplichtte iedere burger een voornaam en een achternaam te kiezen. Joodse namen werden in officiële stukken bovendien vaak vernerlandst. Hartog Simon is de Nederlandse versie van de naam Hirsch ben Simon. Deze veranderde zijn naam in 1811 echter in Herodes Hartogensis. Zijn vader Simon Hartog werd Simon Hartogensis. Zijn zoon Bernardus

Hartogensis heette eerst Nathan Behr Hartog. Bernardus was gehuwd met Rebecca Cassel.

Dankzij het zogenoemde emancipatiedecreet en de afschaffing van het gildensysteem konden joden zich nu overal vestigen en een beroep of ambacht uitoefenen. Het aantal joodse

Zerk op het graf van Bernardus Hartogensis. Op de zerk staat onder meer (in het Hebreeuws): 'Nathan ont-sliep, en hij moge (voort) leven. De pracht zijner wijsheid plantte een pad van onsterfelijke eer. De binding tot zijns vaders Huis deed hem onze uiteendrijving zien'. Zie voorts: J. Bader, 'Verborgen in Brabantse bodem' (binnenkort te verschijnen). (Foto: M. Douma)

inwoners van de stad nam sterk toe tot 250 personen in 1818. Dit gaf problemen met de godsdienstuitoefening, want die vond tot dan toe plaats bij een van de gelovigen thuis. Door deze groei werd de bouw van een synagoge noodzakelijk. In 1849 telde de joodse gemeente overigens al 337 personen. Hiervan was tweederde koopman of vrouw; er waren ook ambachtlieden als slaggers. (De stad kende zelfs een joodse parapluhersteller).

De zoon van parnassijn Herodes, Bernardus bezat twee huizen in de Mortel (*Het Wagenschot* en *De Oude Munt*). Op de plaats van de Oude Munt lieten vader en zoon in 1823 een synagoge bouwen, die ze in bruikleen gaven aan de joodse gemeente. De synagoge bleef echter eigendom van Bernardus. In 1829 bezocht koning Willem I de stad. Tijdens een rondleiding in de synagoge waren er 'op H.M. gelaat blijken van goedkeuring en tevredenheid te lezen'. Tenminste, dat schreef een trotse Bernardus Hartogensis aan

de hoofdcommissie van de synagoge.

In de jaren 1840-1842 ontstond er binnen de joodse gemeente onenigheid over het eigendomsrecht van de synagoge. Er dreigde zelfs even een splitsing toen neef Samuel Hartogensis in 1843 toestemming van de gouverneur van de provincie Noord-Brabant kreeg om een tweede synagoge te bouwen. Herodes trad toen (1844, op 78-jarige leeftijd) uit de 'Commissie tot de Zaken der Israëliëten' (het bestuur van de synagoge).

Bernardus besloot toen alsnog de synagoge te schenken, zodat de problemen waren opgelost: een dreigende scheuring van de gemeente werd voorkomen en de bouw van een tweede synagoge afgeblazen. Een familielid, Abraham Samuel Hartogensis, volgde hem op als dagelijks bestuurder in genoemde Commissie. De synagoge staat er nog steeds, maar het gebouw in de Prins Bernhardstraat is nu in gebruik als muziekcentrum voor moderne en klassieke muziek.

Bernardus vertrok na schenking van zijn synagoge en na de dood van zijn vader (in 1845) naar de familie van zijn moeder in Den Haag. Hij stichtte: *B. Hartogensis en Zoon, bankiers en kassiers te 's-Gravenhage*. De laatste jaren van zijn leven woonde hij in Rotterdam. Ondanks alles bleef hij wel contact houden met het bestuur en de joodse gemeente in 's-Hertogenbosch. Op 7 oktober 1866 reisde hij naar Den Bosch voor een formele verzoening met het bestuur en om zijn begrafenis op de joodse begraafplaats in Vught te regelen. Op 9 januari 1870 overlijdt Bernardus te Rotterdam. Hij is begraven in Vught op de in 1775 gestichte joodse begraafplaats.

Literatuur

- J. Bader, "Uit stof en as": *de Nederlands Israëlitische Hoofdsynagoge 's-Hertogenbosch, 1799-1843* (Breda 1998)
- J. Bader, "Herodes' erfenis": *de Nederlands Israëlitische Hoofdsynagoge 's-Hertogenbosch, 1844-1907* (Breda 1998)